

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 3, p. 35-41, June 2012

FRANZ KAFKA'DA MEKÂN VE YABANCILAŞMA

PLACE AND ENSTRANGEMENT IN FRANZ KAFKA

Dr. Umut BALCI

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Özet

Alman Edebiyatının önde gelen yazarlarından biri Franz Kafka'dır. Onu önemli kılan özelliklerin başında biçemi ve eserlerinde sürekli işlediği yalnızlaşan, toplumdan uzaklaşan insan tiplmesi gelmektedir. Bunların yanı sıra mekân ile eserin kişileri arasında kurduğu kopmaz bağ O'nun bir diğer ayırt edici özelliğidir.

Bu çalışmada Franz Kafka'nın "Dava" adlı eserindeki mekân öğeleri analiz edilecek ve böylece mekân konusunun eserin olay örgüsüne, olayların anlamlandırılmasına ve kişilerin yabancılaşmasına nasıl etki ettiği araştırılacaktır. Böylelikle mekân öğesinin Kafka'nın biçimine etkisi de ortaya çıkacaktır.

Anahtar Sözcükler: Franz Kafka, Dava, Mekân, Yabancılaşma

Abstract

One of the prominent writers of German Literature is Franz Kafka. One of the features that make him special is his style and presenting the isolating figures. Apart from this, the tie that he made between place and persons in his work is another distinguishing feature of him.

In this study, the place items of Franz Kafka's "The Trial" will be studied and investigated how the subject of place effected the signification of the events and enstrangement of the individual. Thus, we will be able to see the effect of place in Kafka's style.

Key words: Franz Kafka, The Trial, place, enstrangement

Giriş

Franz Kafka, 20. yy Alman Edebiyatının en ilgi çekici yazarlarından bir tanesidir. Yaşam tarzı, ailesi ve arkadaşlarıyla olan ilişkisi ve en önemlisi eserleri onu döneminin birçok yazarından ayırmıştır. Yalnızlık ile toplum arasına bir hat çekmiş ve yalnızlığından yola çıkarak toplumu betimlemeye çalışmıştır.

Kafka'nın belirgin özelliklerinden biri nesnelere yaklaşımıdır. O'nun için nesnelere yabancı bir gizdir. Çevresindeki nesnelere görmeye çabalamaktan çok, onları betimlemeyi denemiştir (Bkz, Wagenbach 1997:58) ve yaptığı betimlemelerde nerdeyse her gün karşılaştığımız nesnelere karşı yabancılaşmayı aktarmıştır: *Kendimi öyle güçsüz ve mutsuz hissediyorum ki, yüzümü ormanın zeminine gömdüm, yeryüzündeki nesnelere çevremde görme çabasına katlanamıyorum çünkü* (Wagenbach 1997:60).

Yaşamak güzeldir, fakat yaşamın bir yerlerinde ölüm saklıdır. Ölümün farkında olarak yaşamak zordur. Kafka'nın hem kendi içinde hem de eserlerinde yaşamın içine sinsice sinmiş bir ölüm vardır. Gözünü kapatmasıyla birlikte sevinçleri ve acıları yok olacaktır. İçinde yaşadığı dünyanın geçiciliğinin farkında olup bunu sürekli düşünen bir kişi, uzun süreli mutluluk yaşayacağını da kabullenemez. İnsan, yaşadığı dünyanın farklı yerlerini gördüğü vakit kısa mutluluklara kapılır, fakat bu kısa mutluluklar da insana uzun süreli mutlulukları yaşatacak kadar güçlü ve sağlam değildir. Bu yüzden Kafka, bilinçli olarak kendini dünyanın gündelik mutluluklarından uzak tutmaya çalışmıştır: *Ele geçirilen bir ülkeye sığınmak ve çok geçmeden onu işe yaramaz bulmak; çünkü sığınılacak bir yer yoktur* (Kafka, 2002:614).

“Bir tapınma biçimi olarak yazmak” (Brod, 2000:3). Kafka'nın eserlerini yazarken gözleme dayanarak, hissederek ve inanarak yazdığını gösteren bir ifadedir. Kafka, eserlerinde ele aldığı kişi, yer ve hayvanları tasvir ederken en ince ayrıntılarıyla ele alıp aktarmıştır ve bu Kafka'nın mikroskobik bakış açısını göstermektedir. Bu mikroskobik bakış açısı kendisini en çok Gregor Samsa'nın böcekleşen vücudunda gösterir. Bu vesileyle Kafka, kendi üslubunu da yaratmış olur: Kafkaesk¹.

Mekân ve Yabancılaşma

Roman analizi üzerine yazılan bilimsel çalışmalarda birbiriyle bağlantılı olarak ele alınan iki roman ögesi vardır, bunlar zaman ve mekândır. Bu iki öge birbirleriyle sürekli etkileşim halindedir. Akdeniz (2012:5) okuyucunun zamanın seyrini veya izlerini çoğu kez mekân üzerinden takip ettiğini ve bundan dolayı mekânın romanın kurgusunda önemli bir eleman olduğunu vurgulamaktadır.

Narlı (2002:98) mekânın çeşitli işlevlerinin olabileceğini ve en önemlisi mekânın romanda işlenen olayların bir dekoru olduğunu vurgulamaktadır. Aynı şekilde mekân, *şahısları tanıtmaya yollarının biri olarak dramatik bir iş de üstlenerek vakanın temel ögesi olur ve şahsın çevresini, algılayış şekillerini, o çevredeki ruh durumunu hatta karakterini etkiler* (a.g.e). Kafka'nın eserleri mekân bağlamında ele alındığında mekânın konu, olay örgüsü, kişilerin karakterleri ve yaşam tarzlarına dolaysız bir şekilde nüfuz ettiği ve romanların akışını yönlendirdiği görülecektir. Bundan dolayı Kafka'nın eserleri “mekân ağırlıklı romanlar”

¹ Arman, çalışmasında Kafka'nın biçimini onun imgelemine bağlamakta ve eserlerinde kullandığı imgelerin “kafkaesk” biçimi ortaya çıkardığını vurgulamaktadır: *Kafka okurunun, ona "sanatsal mesaj" olarak görüneni öncelikle rasyonel düzlemin ifadelerine dökmemesi, (yani ne bir "geri-çeviriye" ne de soyutlamaya kalkışması) aksine, eserlerinin üstünde bıraktığı her bir öznel izlenime karşılık gelecek bütünsel bir 'imge-sözcüğü'ne ihtiyaç duymuş olması", yazarın kendine has edebiliğinin bir göstergesi olarak görülebilir. Bu sözcük, kendini, epey değişiklikten sonra sonunda 12 sıfat biçimindeki "kafkaesk" olarak kabul ettirecekti* (Arman 2002:206).

şeklinde nitelenebilir. Akdeniz'in aktarımına göre (2012:7) "mekân ağırlıklı romanlar" maceraya (hareket) yer vermeyen, bir durgunluk ve sükûnet içeren romanlardır. Durgunluk ve sükûnet de belli bir mekânı gerektirmektedir.

Romanda mekân türlerini ifade eden çeşitli adlandırmalar söz konusu iken, genel olarak mekân türlerini iki çatı altında toplayabiliriz: Soyut mekânlar ve somut mekânlar².

Soyut mekânlar yazarın, roman kahramanının ya da diğer yan figürlerin kendi düşüncelerinde oluşturdukları, hayallerini kurdukları, özledikleri, fakat gerçek hayatta aslında mevcut olmayan, tamamen farazi, kurmaca mekânlardır. Roman kahramanı kafasında fantastik, gizem dolu bir dünya yaratır ve bu dünyanın içinde yaşamaya başlar. Bu mekânlar düşünsel mekânlar olarak da adlandırılabilir. Kafka'nın "Dava" adlı eserinde (onun bütün eserlerinde aynı yaklaşımı görmek mümkündür) bu tür mekânların pek kullanılmadığı görülecektir. Roman kahramanı Josef K. kendine hayali bir dünya ve mekânlar kurmamaktadır, çünkü onun yaşantısı gerçekler üzerine kurulmuştur ve romanda tamamen gerçek mekânlar ve gerçek yaşantılar anlatılmaktadır.

Somut mekânlar ise iki şekilde çıkar karşımıza: iç ve dış mekânlar. İkiye ayırdığımız bu mekânlar kendi içlerinde de büyük bir çeşitlilik gösterip farklı sıfatlarla çekimlendiklerinde farklı mekân türlerine işaret ederler, örneğin geniş mekân, dar mekân, yabancı mekân, kalıcı mekân, daimi mekân vs. Narlı da somut (kendi ifadesiyle "gerçek") mekânları ikiye ayırıp onları açık ve kapalı mekân olarak adlandırmıştır. O'na göre *açık mekân (ülke, bölge, deniz, şehir, dağ, park v.s.) vaka parçalarının yaşandığı diğer mekânları kapsayıcı özelliğe sahiptir. Kapalı mekânlar (ev, oda, hastane, fabrika vs.) bazı şahısların içinde yaşadıkları diğer şahısların giremedikleri "kapsanan" mekânlardır* (Narlı, 2002:100).

Kafka'nın "Dava" adlı eserinde somut mekânlar, anlatılan olayların adlandırılması açısından büyük bir öneme sahiptir, çünkü somut mekânlar ile roman kahramanı Joseph K'nin ruhsal durumu arasında sıkı bir bağ kurulmuştur ve bu bağ sayesinde olay örgüsü anlamlandırılabilir. Bundan hareketle çalışmamızın bu bölümünde, adı geçen eserdeki iç ve dış mekânlar ele alınacak ve anlatılan olayların anlamlandırılması açısından üstlendikleri roller irdelenecektir.

Romanda mekânın ele alınışını belirleyen temel etkenlerden biri yazarın benimsediği amaç ve buna bağlı olarak da takip ettiği üsluptur (Akdeniz, 2012:7). Kafka'nın iç dünyasını yansıtan, iç dünyasının bir dışavurumu olan karamsarlık, yıkıntı ve umutsuzluk kendisini O'nun iç mekân motifinde bulmuştur. O, iç mekan motiflerini büyük bir titizlikle ele almış ve işlediği mekanları metaforik (mecazi/sembolik) bir üslupla yansıtmıştır. "Dava" adlı eserde ön plana çıkan en belirgin iç mekânlar odalar, koridorlar, kapılar, merdivenler ve tavan aralarıdır. Kafka, kendi iç dünyasını nem kokan mekânların içine hapsedmesini büyük bir ustalıklı başarmıştır. Odalar küçük ve bakımsız, insanın içini karartacak niteliktedirler, koridorlar insanı bunalıma sürükleyecek bir labirent gibi karmaşık ve karanlıktır, kapılar dar, kapı eşikleri pislik içindedir, merdivenler ise dar, dik ve uzun, yorucu, kıvrımlı ve karanlıktır, insanın uzun ve acılarıyla dolu yaşantısı gibidir.

² Narlı da (2002:100) çalışmasında mekân türlerini ikiye ayırmış ve soyut mekânları "kurmaca" somut mekânları ise "gerçek" mekân olarak adlandırmıştır. Böyle bir ayırma gitmesine rağmen Narlı, aslında mekânları, gerçekte var olsun ya da olmasın, kurmaca mekân olarak değerlendirmiştir.

Pansiyon: Pansiyon sahibi Bayan Grubach'ın odası kocaman, fakat içindeki eşyaların çokluğundan dolayı küçük görünmektedir. Buna rağmen eserde anlatılan birçok odaya nazaran daha derli toplu, daha temiz ve daha güzel eşyalarla doldurulmuştur. Günümüz toplumsal hayatının alt ve üst sınıf arasındaki ikilemini göz önünde bulundurduğumuzda bu durumun pek de şaşırtıcı olmadığı görülür³. Joseph K'nın odası ise orta sınıf insanların kiraladığı bakımsız odalardan biridir.

Sorgu Odaları: Sorgu odasının bulunduğu binanın karmaşık bir içyapısı vardır. Joseph K. binanın içinde dolanırken hangi merdivenlerden çıkması gerektiğini şaşırılmaktadır. Kafka, sorgu odalarının karmaşık içyapısı ile insanların hayatı arasında bağ kurarak sembolik bir anlatıma başvurmuştur. Her merdiven insanın karşısına çıkan farklı seçenekleri simgeler. İnsanı doğruya götüren genellikle tek bir seçenek (merdiven) vardır. İnsanın bu merdiveni seçebilmesi için sağlıklı düşünmesi gerekir. Sürekli olarak karamsarlığı ve bunalımları yaşayan bir insanın yanlış merdivenleri tercih etmesi şaşırtıcı değildir. Mahkeme salonunun bulunduğu binanın iç kısmı aslında kiralık odalardan oluşmaktadır. İnsanın bu gibi odalarda rahat yaşaması imkânsızdır, ne var ki mahkeme salonu da bir kira odasıdır. Alt tabaka insanların yaşadığı bu kira odalarının iç havası, içlerinde yaşayan kiracıların ruhsal özelliklerine de yansımaktadır. Fazla aydınlanmayan ve genellikle havasız kalan bu odalar kiracıların fiziksel ve ruhsal bakımdan sağlıklı bir yaşam sürmelerini engeller.

Mahkeme Salonu: Mahkeme salonunun sadece iki penceresi vardır. Eserde havanın çok boğucu ve içerideki insanların çok rahatsız olduğuna dikkat çekilmektedir. Böyle bir ortamda bir sanığı yargılamak hiç de adil olmayacağı gibi, bu iç karartıcı ortam mahkemenin pek önemli bir merci olmadığını da ortaya koymaktadır. Buradaki mekân tasviri aslında, mekânın şeklinin ve özelliğinin yapılan işlere yansımaya işaret etmektedir. Mahkeme salonu aslında kira odasıdır ve orasını bir aile kullanmakta, fakat toplantı günlerinde boşaltılmaktadır. Bu olay mahkeme salonunun ve özellikle mahkemenin ne derece yasal ve gerçekçi olduğunu sorgulamaktadır.

Sorgu odası ve mahkeme salonunun bulunduğu bina 6 katlıdır ve dar koridorlardan oluşmaktadır. Altıncı kata, yani tavan arasına çıkan merdiven insanın bilinmezliklere doğru yol almasını simgelemektedir. Tavan arası, insanların zor yaşayabileceği bir ortamdır. Altı katlı binanın tavan arasının da kullanılması, binadaki karmaşaya, kalabalığa ve çöküntüye işaret eder.

Eserde tavan arasının krokisi de çizilmiştir. Çalışmaya elverişsiz bir ortamdır, çünkü eskiyip dökülen duvarlar, ahşap kapılar ve içeriye ışığı yeterince yansıtmayan pencerelerden oluşur. Koridorlarıyla beraber burası bir hapisaneyi anımsatır. Kalem odalarının çok karmaşık olan yapısı, yarı karanlık durumu burada bulunanları ruhsal açıdan olumsuz etkiler. Hapishane ortamında huzursuz olan ve iç dünyası kararlı bir mahkûmun yaşadıklarının aynısını, bu kalem odalarında bulunan bir kişi de hissedebilir. Bu yüzden bu odalar, içeriye girince kişi üzerinde hapishane etkisi bırakır. Odalar Joseph K.'nin huzurunu tamamen kaçırmakta hatta içerideki karanlık ve karmaşık ortam onu hayrete düşürmektedir. Düşüncelerinin dağılmasına sebep olan bu ortamda, artık kendini toparlayamaz. İçerideki bunaltıcı ortam onu öylesine etkiler ki, tüm gücünü kaybedip bitkin düşer, orada bulunanların yardımıyla dışarı çıkabilir ancak. Joseph K. açıkça şunu dile getirir; "Beni kötü etkileyen şey benden kaynaklı bir rahatsızlık değil, bilakis kalem odalarının havasıdır." Bu yüzden düşündüğü tek şey bir an önce oradan kurtulmaktır. Şengül'e göre mekânın fiziksel yapıdan beslenen dokusu, insana da

³ Franz Kafka'nın eserlerinde yargı, ceza ve dava gibi kavramları sık sık işlemesi ve bu kavramlarla bağlantılı olarak alt sınıf/üst sınıf, yöneten/yönetilen, yargılanan/yargılayan arasında bağlantılar kurması onun Franz Brentano'nun felsefesinin etkisinde kaldığını göstermektedir. Ayrıca Soren Kierkegaard'ın felsefesinin de Franz Kafka'nın eserlerine nüfuz ettiği görülmektedir (Detaylı bilgi için bkz: Wagenbach, 1997:61 vd)

rengini vermektedir (Şengül, 2010:529), bu bağlamda kalem odalarının fiziki yapısı da Joseph K'ya olumsuz bir ruh hali yüklemektedir.

İşkence odası: Joseph K.'ya zarar vermek isteyen sonra da mahkeme tarafından cezalandırılan Franz ve Willem'in dayak yedikleri odadır. Bu oda Joseph K.'nın çalıştığı büronun içinde bulunan, kullanılmayan bir odadır. İçerisi son derece bakımsız ve pislik doludur. Franz ve Willem'in artık dayak yemesini engellemek ve dikkatleri bu odaya toplamak amacıyla Joseph K odayı temizletir.

Avukat Odası: Avukatın yatak odası yarı karanlık değil, tamamen karanlıktır, bunalıcı ve havasızdır. Bu durum hastalığından kaynaklanmaktadır, fakat buradaki karanlık "dava"nın bilinmezliğine ve umutsuzluğuna bir işaret olarak görülür. Avukat'ın çalışma odası ise kasvetli bir ortama sahiptir. Hafif, loş bir ay ışığı ve eski mobilyalar odaya bu kasvetli havayı vermektedir. Tavanı yüksek, geniş bir oda avukat için normal, fakat müvekkiller için fazlaca büyük bir odadır. Yoksul insanlar bu gibi odalara alışık olmadıkları için oda içerisinde tuhaf duygulara kapılmaktadırlar.

Oturma Salonu: Son derece bakımsız bir salondur. Havalandırması daracık bir pencereden yapılmaktadır, fakat bu son derece yetersizdir. Mahkemenin avukatlara böyle bakımsız, pis ve kötü bir yer tahsis etmesi onlara verilen değeri simgelemektedir. Ayı şekilde, avukatına değer vermeyen bir mahkeme, avukatının savunduğu kişiye ve onun değerlerine de değer vermez. Daha genel bir ifadeyle, kötü ve bakımsız mekân, o mekânı kullanan kişilere değer verilmediğini (dışlandığını) simgelemektedir.

Titorelli'nin Evi: İçyapısı dardır. Bakımsız bir evdir. Bu olumsuz özellikler havanın bunalıcılığıyla birleşince son derece kötü bir tablo ortaya çıkmaktadır. Titorelli'nin odası bizlere fakirliğin boyutunu göstermektedir. Küçük, havasız ve bakımsız bir oda. Odanın içindeki birkaç eşya odanın daha da boğucu olmasına neden olmaktadır. Her tarafın ahşap oluşu dikkat çekicidir. Kafka'nın iç mekân motifinin en vazgeçilmez parçalarından bir tanesi yataktır ve yatak okuyucuya o odayı kullanan kişinin fiziki ve ruhsal durumu hakkında bilgi de vermektedir.

Yukarıda da görüldüğü gibi, "Dava" adlı eserde iç mekânlar yoğun bir şekilde kullanılmıştır ve en sık işlenen iç mekânsa odalardır. Her odanın bir kiracısı vardır. Kira odalarında yaşamak, yani gündüz iş yerinde olup, bu odaların sadece geceleri yatmak amacıyla kullanılması insanları adım adım bireyciliğe ve yalnızlaşmaya sürüklemektedir. Pansiyonda yaşayanlar birbirinden kopuktur, yalnızlaşmıştır. Yalnızlaşmayı Josef K.da da görmek mümkündür. Yatak, aynı kadere mahkûm kişilerin paylaştıkları ortak noktadır. Koridorlar, insan hayatının zorluğunu ve karmaşasını gözler önüne sermiştir. Merdivenler ve kapı girişleri insan yaşamının dönüm noktalarını ve insanın tercih sonrası vicdan azabı ve ızdırabını simgelemektedir, çünkü böylesine karmaşık bir ortamda doğru tercih olası değildir. Sonuç olarak karanlık ve kasvetli iç mekânlar ölümün habercisi niteliği taşımaktadır.

Dış mekân motifi de yukarıda anlatılan iç mekânlarla paralel bir şekilde işlenmiştir. Dış mekânlar da Kafka'nın psikolojisini, duygularını, umutsuzluğunu ve bunalımlarını yansıtır özelliktedir. Eserde bu mekânlar karşımıza sokak, tarla, katedral avlusu, köprü ve yol olarak çıkmaktadır. Sokaklar ıssız, boş, pislikler içinde ve kuytudur, tarlalar çok büyük, köprü ise yüreğinde yüzyıllık yalnızlığı barındırırçasına dikilmektedir. Sokakların boş olması Josef K.'nin canını sıkılmaktadır. İnsanlarla dolu olması gereken sokakların boş olması, hiçbir insanın gelip gitmemesi Joseph K'nın içini burkmakta ve onu yalnızlığa daha fazla sürüklemektedir.

Fakir insanların mesken edindiği kenar mahalleler pislik içindedir. Evler karanlık ve kasvetlidir. Bu kadar pis, bakımsız ve önemsenmeyen bir kenar mahallenin sakinleri doğal olarak sorunlu kişilerdir.

İç mekân ile dış mekân arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Hem iç hem de dış mekân insanın huzurunu kaçırabilecek ve bunaltabilecek bir özelliğe sahiptir. Diğer taraftan özellikle dış mekân davanın sonucuna işaret eden simgesel bir yaklaşımdır. Sokakların sessizleştiği zamanlarda ölüm kendini yavaşça hissettirir. Josef K. yargılandığı davanın sonucunu onu almaya gelen iki baydan değil de, sanki dışarıdaki karanlık sokağın sessizliğinden, ışıkları kapanmış ve perdeleri çekilmiş pencerelerden almaktadır.

Yukarıda da görüldüğü gibi, eserde en fazla işlenen dış mekân motifi sokaklardır. Sokakların ıssız, kuytu, havanın kapalı, yağışlı, ya da günün karanlık oluşu öne çıkan motiflerdir. Ve bu motifler iç mekân motifleriyle örtüşüp eserin geneline yayılmıştır.

Sonuç

Yazılan her romanda mekân konusu aynı öneme sahip olmayabilir, fakat Kafka başta olmak üzere, eserlerine genellikle iç sıkıntısını yansıtan yazarlarda mekân önemli bir işlev üstlenmektedir. Kafka da, kendi iç sıkıntısını, bunalımını ve yalnızlığını mekânlar aracılığıyla okuyucuya yansıtmıştır.

İster iç mekân ister dış mekân olsun, genel anlamda mekânın Kafka'nın "Dava" adlı eserinde sembolik bir işlevi olduğunu tespit ettik. Odalar, koridorlar, kanepeler, merdivenler, avlular, tarlalar ve benzeri mekânlar simgesel olarak karşımıza çıkmaktadır. Odalar karanlık ve kasvetli, koridorlar karmaşık ve boğucu, merdivenler dar ve dik ve kapı eşikleri pislik içindedir. Bu derece olumsuz bir şekilde aktarılan mekânlar, anlatılan konunun anlamlandırılmasında ve kişilerin ruhsal durumlarının analizinde kilit rol oynamaktadır. Özellikle eserde hissedilen donuk ve kasvetli hava (hem donuk ve kasvetli hava koşulları hem de Joseph K ile birlikte diğer roman kişilerinin ruh hali) insanlığı bekleyen tehlikelere simgesel bir vurgu yapmaktadır. Brod, Kafka'nın diktatörlüklerin gelişip ortaya çıkmasından, atom bombası deşetinden ve köleştirilmiş insanın apokalipse'sinden önce yaşadığını, fakat özellikle Dava adlı eserdeki tutuklama sahnesiyle ve yürütülen gizli soruşturmaya yukarıda dile getirilen tehlikelere önceden işaret ettiğini dile getirmektedir (Brod, 2000:10).

Mekândaki bir değişme (örneğin işkence odasının temizlenmesi/havanın bir anda kapanması) sembolik bir anlatımla romandaki kişilere ve olaylara doğrudan etki etmektedir. Semboller analiz edilip şifreler çözüldükten sonra, aslında Kafka'nın bizi roman dünyası aracılığıyla gerçek dünyaya çekmeye çalıştığını ve gerçek dünyadaki tedirgin insanı, yani bizi işlediğini görebiliriz. Ve en önemlisi, Kafka bütün bunları mekân motifini sembolik tarzda ele alarak işlemiştir.

KAYNAKÇA

- AKDENİZ, Safiye. *İntibah Romanında Mekân Kullanımı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 1. (2012). S. 3-21.
- ARMAN, Angelika. *İmge Kavramının Sorunsalı Üzerine. Flaubert ve Kafka-“Bovarizm” ve “Kafkaesklik”*.Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 42,1-2, (2002). S. 197-209.
- BROD, Max. *Kafka'da İnanç ve Umutsuzluk*. Cem Yayınevi. 2. Basım. İstanbul Haziran 2000.
- ÇELİK, Yakup. *Sanat ve Edebiyatta Temel Kavramlar*. Nehir Yayınları. İstanbul 2002.
- JANOUCHE, Gustav. *Kafka ile Söyleşiler*. Cem Yayınevi. 2. Basım. İstanbul Haziran 2000.
- KAFKA, Franz. *Dava*. Cem Yayınevi. 9. Basım. İstanbul Temmuz 2000.
- KAFKA, Franz. *Hikayeler*. Cem Yayınevi. 7. Basım. İstanbul Ekim 2002.
- NARLI, Mehmet. *Romanda Zaman ve Mekan Kavramı*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi (Journal of Social Sciences) C.5. S.7. 2002. S. 91-106.
- ŞENGÜL, M. Bakır. *Romanda Mekân Kavramı*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt 3 / 11 Bahar 2010. S.528-538.
- WAGENBACH, Klaus. *Franz Kafka Yaşam Öyküsü*. Çev. Kamuran Şipal. Cem Yayınevi. 1. Basım. İstanbul Ocak 1997.